

de 311

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

Inleiding 7

Deel 1

De bouw 8

Louis Kooken: de man, de architect
en zijn ideeën 20

Deel 2

Verhuizen gebeurde lopend 24

'Amsterdammers houden van
de Jordaan, wij van Lakerloep' 27

De fijnste wijk die er is 30

De pastoor en de acoliet 32

De dokter 33

Even zonder licht zitten was toen
heel gewoon 35

Lektoeten 38

De kapper 40

Saamhorigheid en tweespalt 42

Nog geen gulden in de fruitautomaat 45

De kruidenier 47

Twee levens lang in de

Jan Steenstraat 49

Een buurt met charmes 51

Een tuinpad van briketten 53

Het is ook onze buurt 55

Scharrelen bij het Zwarte Pad 57

Het café 60

De zoete inval 62

Een mooie dame 64

De wijkagent 66

Wachten op de sloop 68

De buurtwinkel 70

Noodgedwongen spelen tussen twee
verkeersdrempels 72

De hele wereld in een paar straten 74

Deel 3

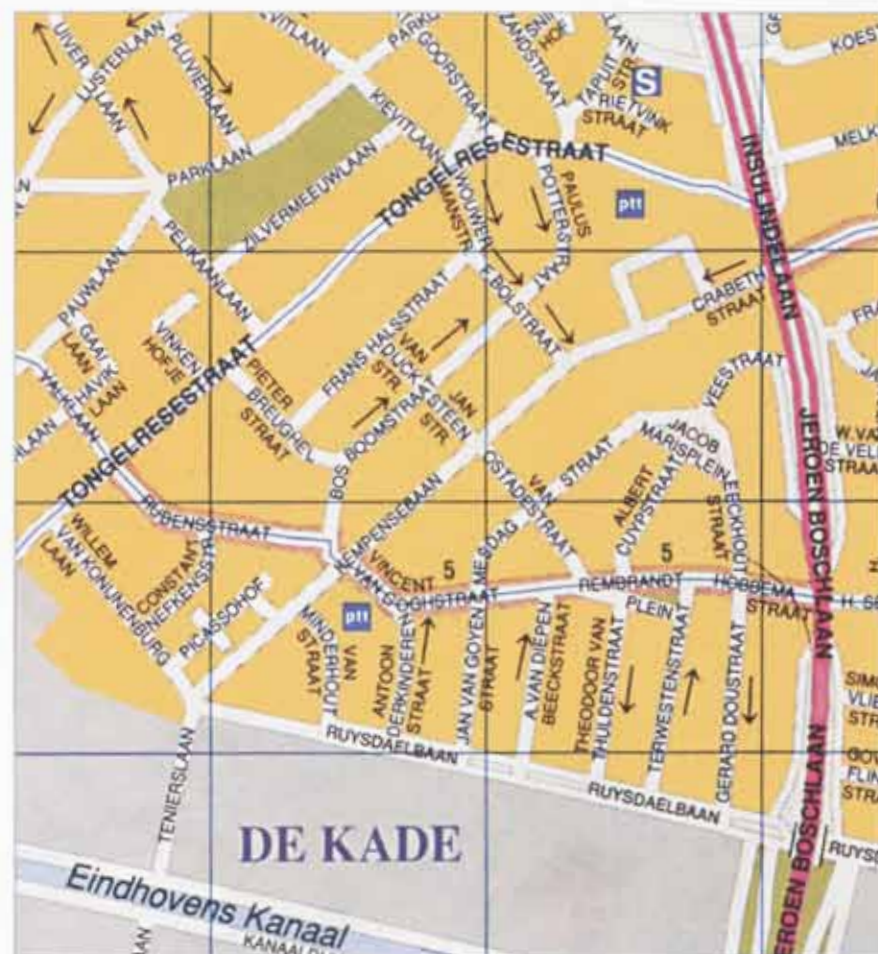
De sloop 76

De nieuwbouw 78

Lakerlopen in de jaren twintig, in de volksmond 'de 311' of De Bouw genoemd.

Het huidige Lakerlopen, begrensd door de Tongelresestraat, Jeroen Boschlaan, en het Eindhovens Kanaal.

Inleiding

De oudste woningen in het hart van de Eindhovense wijk Lakerlopen dateren uit de jaren twintig. Het zijn 311 arbeiderswoningen met een aantal karakteristieke poortgebouwen en hofjes. Ze zijn ontworpen door architect Louis Kooken en gebouwd door een van de voorlopers van de Woningstichting SWS, de St. Josephbouwvereniging. In de volksmond wordt de buurt De Bouw, St. Josephbouw of kortweg de '311' genoemd. Uit gesprekken met mensen die hun hele leven in de '311' gewoond hebben, rijst het beeld op van een buurt waar het vroeger goed toeven is geweest. Waar het kattenkwaad bestaat uit het op de klinken binden van paardenvijgen en waar de 'lektoet' de zuurstok naar de kroon steekt. Mensen kennen elkaar van haver tot gort en helpen elkaar spontaan. De Tongelresestraat vormt de scheidslijn tussen de arbeiders in De Bouw en de beter gesitueerden in het Villapark. Maar of er nu wel of geen rivaliteit tussen die beide buurten is geweest, daarover lopen de meningen nogal uiteen. Het zal geen verbazing wekken dat in een wijk met een dergelijke hechte geschiedenis de gemoederen hoog oplopen als bekend wordt dat de huizen voorjaar 2001 aan de slopershamer moeten geloven. Langzamerhand wordt het idee geboren deze bijzondere wijk voor het nageslacht vast te leggen. Voorop staat dat het vooral de mensen moeten zijn die hun geschiedenis vertellen. De mensen die soms meer dan zeventig jaar in De Bouw wonen. De mensen die met pijn in het hart zijn vertrokken, omdat ze de onzekerheid over de sloop niet langer willen afwachten, maar ook de mensen die er sinds kort wonen of van verre in deze Eindhovense wijk terecht komen. Ieder heeft zijn steentje bijgedragen en samen vormen hun verhalen in

Deel 2 van dit boek het bonte palet van de kleurrijke volksbuurt die Lakerlopen anno 2000 is. En hoewel de buurt de laatste jaren achteruit is gegaan en zelfs op de gemeentelijke lijst van probleebuurt circuleert, is er altijd iets van die vroegere saamhorigheid blijven bestaan. Vanzelfsprekend mag ook de geschiedenis van het ontstaan niet ontbreken. In de zoektocht naar materiaal wees de scriptie Wonen in Lakerlopen van Liesbeth Klijn en Rebecca Scholte de weg. Er is dan ook ruimschoots gebruik van gemaakt. In het Streekarchief zijn allerhande brieven en verslagen gevonden. Een mooie aanvulling op die materialen vormen het archief van de architect Kooken en de brochure ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van De Bever architecten, de kleinzoon van Kooken. Uitgangspunt voor de geschiedenis in Deel 1 is een samenvatting van het wel en wee bij de bouw, geen wetenschappelijke, geschiedkundige studie. Natuurlijk komt ook de architect Kooken aan bod, de man die de '311' heeft ontworpen en een geheel eigen architectonisch beeld heeft gegeven. Van de twee karakteristieke poortgebouwen en hun hofjes, de 48 monumentwoningen, wordt meer dan de helft gerestaureerd. Het eigene van de '311' met zijn samenhang en intimiteit blijft ook in de nieuwbouw bewaard. Bert Dirrix, de architect van de nieuwbouw, versterkt die sfeer zelfs nog in zijn ontwerp, zoals te lezen is in Deel 3. De oude '311' hadden een heel eigen architectonisch beeld, de 'nieuwe' zullen dat ook krijgen.

De bouw

Voor een raam hangen T-shirts aan een waslijn, verderop staat een eenzaam winkelwagentje voor de deur. Op de pilaar onder het Mariabeeld is graffiti gekladderd, terwijl Maria vermoedelijk ook nog menig drugsdeal gesloten heeft zien worden. De oude architect Kooken zou zich in zijn graf omdraaien als hij 'zijn' Kempensebaan nu kon zien. De ruim opgezette straat, in tweeën gedeeld door een brede strook groen, ligt op een paar minuten afstand fietsen van het centrum van Eindhoven. Ze vormt het hart van de 311 'werkmanswoningen' van de St. Josephbouwvereniging. De huizen hebben het nieuwe millennium weliswaar gehaald, maar na bijna tachtig jaar moeten ze in 2001 toch aan de slopershamer geloven.

Een wandeling over de Kempensebaan is een reis terug in de tijd. Boven de boog van een poortgebouw hangt het Mariabeeld met het kindje Jezus. Daartegenover, aan de overzijde van de straat na een hofje, eenzelfde poortgebouw met een grote grijze gedenksteen, gedateerd 10 maart 1921. Deze leest: 'Ter herinnering aan het stichten van de woningen en besteld door W. Peeters, de eerevoorzitter van de Werkliedenvereniging St. Joseph'. Een paar meter verder houdt in de nis van een trapgevel Joseph, de beschermheilige van de werklieden, een oogje in het zeil.

De huizen lijken naar de maatstaven van nu niet echt ruim en modern, maar voor die tijd bieden ze een summum aan comfort en hygiëne. Zelfs een eigen tuin ontbreekt niet. Het is de tijd na de Eerste Wereldoorlog, de tijd van grote woningnood, het algemeen kiesrecht is net door de arbeiders bevochten. Een tijd ook waarin de pastoor nog eerbiedig Zeer Eerwaarde wordt genoemd en nieuwe woningen ingezegend worden. Het Eindhovens Dagblad van 21 maart 1921 doet verslag over de bouw van de eerste honderd woningen van de '311':

'Met de huisvesting is het in Eindhoven nog steeds treurig gesteld eensdeels door gebrek aan woningen, andersdeels door ondoelmatige inrichting. Gelukkig is door de aanbouw van 100 arbeiderswoningen te Tongelre voor een deel in dien nood voorzien. Behalve een lieflijken en luchtigen aanblik bieden de woningen wat het inwendige betreft een maximum aan comfort, terwijl er met de ruimte gewoekerd is. Ook hygiënisch zijn de woningen goed ingericht. De inzegening had plaats op Zondag Twaalf uur en werd verricht door den Pastoor, den Z. Eerw. heer Van Oerie onder wiens parochie de nieuwe huizen ressorteeren. Aanwezig waren wethouder Cox als vertegenwoordiger van B. en W., de kapelaans Van Dijk en Panis alsmede verschillende bestuursleden van de Bouwvereniging St. Joseph en van den R.K. Volksbond. Z. Eerw. pastoor Van Oerie sprak zijn tevredenheid uit over het tot stand komen van dit woningcomplex. En vooral verheugde het hem dat die woningen onder bescherming van den H. Joseph gesteld waren, waarvan dit beeld getuigenis aflegt. De andersdenkenden die eveneens in deze huizen hun intrek zouden nemen, hoopte de spreker dat zij met verdraagzaamheid geduld zouden worden. Verder dringt hij er bij de nieuwe bewoners op aan dat zij allen lid worden van de H. Familie of Congregatie en ook hunne kinderen naar de patronaten zenden. Hij eindigt met den wensch dat immer Gods zegen over deze huizen en hunne bewoners zou neerdalen. De eerevoorzitter van den Volksbond Willem Peeters

voerde vervolgens het woord. In eenvoudige doch sympathieke bewoordingen gaf hij zijn vreugde te kennen dat deze huizen aan den 'grooten timmerman' zelf waren toegewijd en hij hoopte dat deze er altijd de baas in zou blijven, waarop hij de gedenksteen onthulde'.

Eerste bouwproject

De 311 arbeiderswoningen in Tongelre zijn het eerste bouwproject van de dan nog jonge rooms-katholieke woningbouwvereniging St. Joseph (een van de voorlopers van de Woningstichting SWS).

In augustus 1919 kan de vereniging met een voorschot van het Rijk voor de somma van 241.100 gulden ruim 65.000 vierkante meter grond aankopen op de akkers van Klein Tongelre aan de Tongelresestraat. Het is niet verwonderlijk dat juist voor deze plek dichtbij het kanaal gekozen wordt. Daar bevinden zich namelijk veel fabrieken met arbeiders die gehuisvest moeten worden. De aanvraag voor het voorschot heeft nog betrekking op 305 woningen, om onduidelijke redenen zijn er dat later zes meer. Voor de bouw van de woningen stelt het Rijk - in het kader van de Woningwet - via de gemeente het bedrag van 1.968.900 gulden beschikbaar. De woningbouwvereniging moet zich daarmee wel het een en ander laten welgevalen. Zo moeten de woningen openbaar worden aanbesteed en goedgekeurd door het ministerie van Arbeid, het ministerie waaronder volksgezondheid en volkshuisvesting vallen. 'Tevens', zo stelt secretaris-generaal Scholp van Arbeid in een brief aan burgemeester en wethouders, 'leg ik aan de vereniging St. Joseph de verplichting op 31 woningen beschikbaar te stellen voor rijksambtenaren. Met betrekking tot het bouwplan merk ik nog op dat de bouw zoo eenvoudig mogelijk zal moeten zijn. Topgevels en dergelijke moeten vervallen'.

Ontstaan woningbouwvereniging St. Joseph

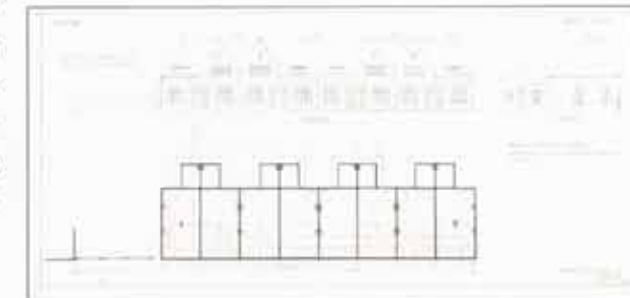
De rooms-katholieke woningbouwvereniging St. Joseph ontstaat op 12 november 1917 als onderafdeling van de rooms-katholieke Werkliedenvereniging (RKWV). Twee jaar later wordt op 29 september 1919 de vereniging officieel als bouwvereniging erkend. De RKWV ziet de woningbouw als een instrument in de strijd voor emancipatie van de katholieke arbeider en als een middel om hem voor de beweging te winnen of te behouden. De vereniging bouwt woningen die uitsluitend aan de leden verhuurd mogen worden. In 1937 wordt, op aandringen van B&W, het nevenorgaan Stichting Goed Wonen in het leven geroepen opdat ook buiten de RKWV van de expertise van de Joseph kan worden geprofiteerd. In 1951 gaan de woningbouwstichting Gestel, St. Joseph en Goed Wonen samen in het Samen-

werkingsorgaan. De woningbouwstichting Woensel sluit zich in 1960 hierbij aan en in 1963 wordt de dienstverlening uitgebreid tot de RK woningbouwvereniging Goed Wonen in Geldrop. In 1971 krijgt het Samenwerkingsorgaan de naam Sociale Woningstichting, vanaf 1994 wordt de naam Woningstichting SWS gevoerd.

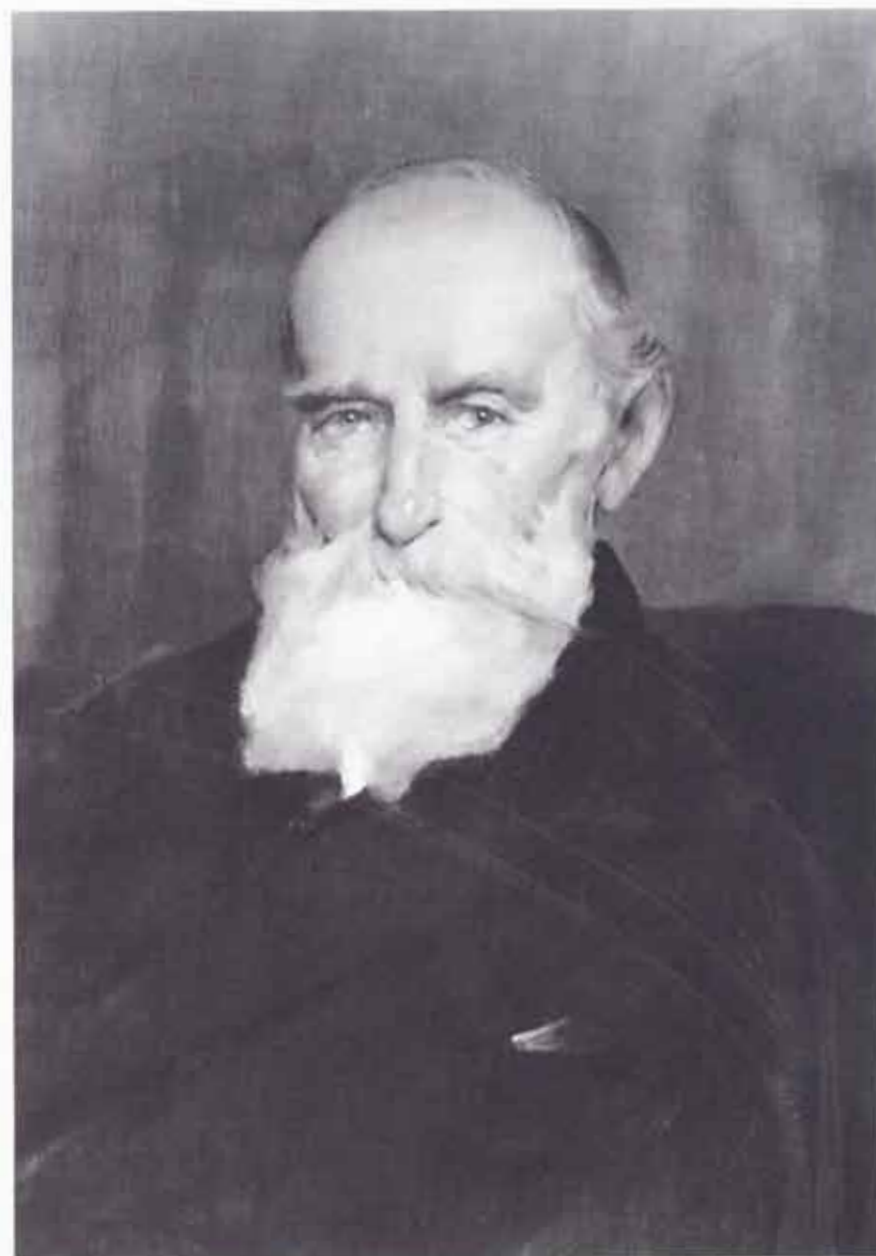
Drie fases

Voor het ontwerp van de woningen wordt de bekende Eindhovense architect Louis Kooken aangetrokken. Kooken heeft al verschillende gebouwen op zijn naam staan waaronder de Watertoren, de toren van de Woenselse Petruskerk en fabrieksgebouwen voor Redelé, Philips en Mignot & De Block. Zijn plan voorziet in drie fases: 100, 135 en 76 woningen. Tussen maart en augustus 1921 worden de eerste honderd woningen opgeleverd. De volgende fase van 135 woningen komt in het voorjaar van 1922 gereed, de derde en laatste fase in de herfst van 1923.

Het is niet geheel duidelijk waar met de bouw begonnen is. Gezien de bouwtekeningen en data bij de heiligenafbeeldingen is het zeer aannemelijk dat de eerste fase begint ten noorden van de Kempensebaan. Daar wordt ook de gedenksteen gemetseld in het poortgebouw aan de Bosboomstraat/Van Dijkstraat. Daaromheen zijn de eerste honderd woningen gebouwd, waaronder die van de Frans Halsstraat. Tot de tweede fase behoort de rest van de woningen ten noorden van de Kempensebaan, ook het hofje aan de Jan Steenstraat maakt hier waarschijnlijk deel van uit en mogelijk een gedeelte van de Kempensebaan. Tot de derde fase behoren in elk geval het poortgebouw en de woningen aan de Kempensebaan en de woningen ten zuiden van de Kempensebaan, de Mesdagstraat en de Van Ostadestraat. De '311' bestaan uit acht verschillende typen woningen terwijl ook voorzien wordt in de bouw van negen winkelpanden. Het gros bestaat uit middelgrote woningen (type A) met een voor- en achterkamer beneden en drie slaapkamers boven.

Kookken: de man, de architect en zijn ideeën

Zijn naam viel al eerder: de architect van de '311', Louis J. P. Kookken. In zijn tijd de belangrijkste Eindhovense architect met een bloeiende praktijk. Kookken wordt in 1867 geboren in Weert, maar groeit op in Eindhoven. Hij stamt uit een schrijnwerkerfamilie (fijnhoutwerkersfamilie). Bij de bouw van de Paterskerk is hij opzichter. Als de kerk in 1897/98 bijna voltooid is, richt hij het Architectenbureau Kookken op en wordt kort daarna benoemd tot gemeentearchitect van Eindhoven. Hij is ook degene die samen met ir. Jos Cuypers - de zoon van Rijksbouwmeester Cuypers - het eerste Algemene Uitbreidingsplan maakt dat de annexatie (van de vijf dorpen rond Eindhoven namelijk: Gestel, Stratum, Strijp, Tongelre en Woensel) in 1920 moet begeleiden. Lange tijd is Kookken in het zuiden een van de weinige leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en de Bond van Nederlandse Architecten (BNA). In 1915 wordt hij lid van het Genootschap Architectura en Amicitia. Zijn lijst van activiteiten is lang en gevarieerd. Zo zit hij in examen- en schoonheidscommissies, is gemeenteraadslid, lid van het kerk- en ambestuur van St. Catharina, regent van het Binnenziekenhuis, bestuurslid van de Vereniging Bouwkundige Vakken en medeoprichter van Museum Kempenland.

Kookken is op een breed terrein werkzaam. Hij ontwerpt woon- en winkelpanden, fabrieksgebouwen, kerken, kloosters en woningcomplexen, zoals de nu te slopen St. Josephbouw in Tongelre. Maar ook de Leostraat in de Stratumse buurt Tivoli en enkele villa's in Den Elzent zijn van zijn hand. Als stadsarchitect ontwerpt hij onder meer de Watertoren (1903) en de Gasfabriek (1911-1912). Beide zijn niet bewaard gebleven, zoals veel van zijn werk. Ook zijn woon- en winkelpand De Olifant (1898) is gesloopt evenals het patronaatsgebouw Katholiek Leven en veel zuivelfabriekjes in De Kempen. Datzelfde geldt voor fabrieksgebouwen die hij ontwierp voor Philips, Mignot

& De Block en Redelé (bijvoorbeeld zeepfabriek De Lelie). Wel overeind staan onder meer nog de toren van de Petruskerk in Woensel, het monument woning-complex Griendtsveen in de Peel (1899-1904) en de Gerardus Majellakerk in Stratum (1925, samen met Frans Wolters). Die laatste staat overigens wel op de nominatie om gesloopt te worden.

De grondlegger

Eind 1998 wordt Louis Kookken even uit de vergetelheid gerukt door een tentoonstelling in Museum Kempenland over het honderdjarig bestaan van De Bever architecten, waarvan hij de grondlegger is. Zijn dochter trouwt namelijk in 1929 met Kees de Bever en deze krijgt in 1933 de leiding over het architectenbureau Kookken en De Bever. Na de dood van Kookken in 1940 heet het alleen nog De Bever, weer later als zijn kleinzoons Leo en Loed de scepter zwaaien wordt het De Bever architecten BNA.

Als kleinzoon Leo de Bever uit het raam kijkt van zijn ontvangstruimte aan de Paradijslaan, ziet hij pal naast zijn kantoor het vroegere woonhuis van zijn grootvader staan. Hij is met zijn werkruimte trouwens nog dicht bij huis gebleven, want zijn architectenbureau bevindt zich in het vroegere woon- en werkhuis van zijn vader. Daarvoor stond op dezelfde plek de werkruimte van zijn grootvader. Leo de Bever herinnert zich zijn grootvader - hij was tien toen deze overleed - vooral van de lange wandelingen naar Valkenswaard en Geldrop. "Hij was een stevige wandelaar, maar voor een kleine jongen waren die wandelingen toch wel erg stevig."

Volgens De Bever is de rol van architecten in die tijd een andere dan nu. "Architecten waren in die tijd nogal begaan met de sociale omstandigheden van de arbeiders. Ze probeerden de ellende te verminderen. Mijn grootvader had toch een zeker idealisme. Als je zoals hij bestuurslid

was van het Binnenziekenhuis, dan bouwde je daar ook voor. Maar dat gebeurde wel om niet. Veel van zijn werk bestond uit voorzieningen zoals de gasfabriek en industriële gebouwen. Toen er sprake van was dat de St. Josephbouw tegen de vlakte zou gaan, ben ik er nog een keer doorheen gereden. Naar mijn smaak had je de 48 woningen die op de gemeentelijke monumentenlijst staan, gewoon allemaal kunnen integreren in de nieuwbouw."

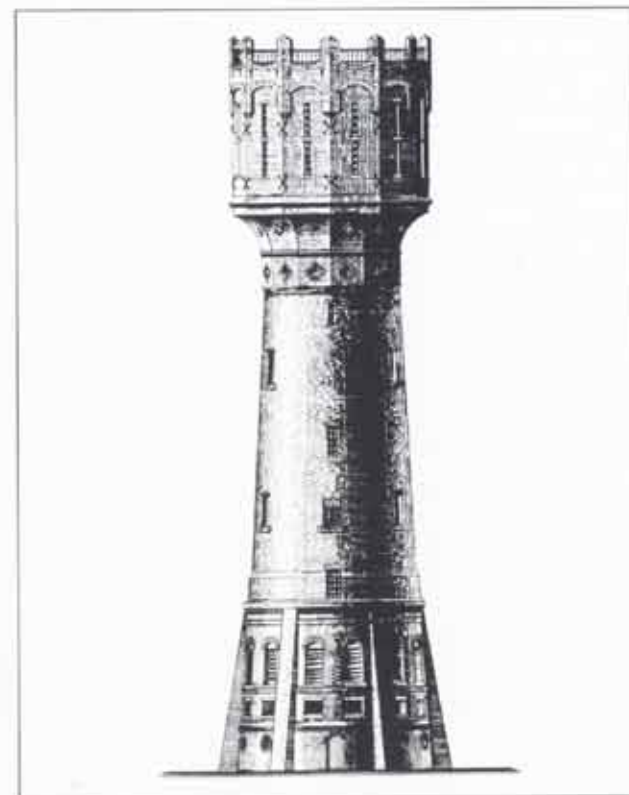
Harmonische stad

Een menswaardig antwoord vinden op de toestroom van arbeiders die allemaal een dak boven hun hoofd moeten krijgen, is niet de minste taak waar architecten zich in de jaren twintig voor gesteld zien. Kookken heeft zich bij het ontwerpen van de 311 werkmanswoningen laten inspireren door twee ideeën over wonen die

dan in zwang zijn. Het tuinstadidee van de Engelsman Ebenezer Howard en de harmonische stad van de Oostenrijkse architect Camillo Sitte.

Een tuinstad of -dorp is een manier van bouwen waarbij woningen komen te liggen buiten de grote verkeerswegen en omgeven en doorkruist worden door groen. De tuinstadbeweging ontstaat in Engeland aan het einde van de negentiende eeuw als overheid en industrie zich met de miserabele huisvesting van de arbeiders gaan bemoeien.

Hoewel de '311' niet bepaald de indruk wekken van een groene wijk - eigenlijk kent alleen de Kempensebaan een brede strook groen met bomen en struiken - is ze volgens Piet Beekman, docent aan de faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Eindhoven, wel degelijk geïnspireerd op het tuinstadidee. Maar ze behoort tot het 'stenige' Oost-Brabantse type dat ook in Helmond en Tilburg te vinden is. Het op een steenworp afstand van

De Bouw gelegen zwembad De IJzeren Man met park is een aanvulling op het idee van de tuinstad.

De Oostenrijkse architect Sitte kijkt allereerst naar de vorm en gaat niet in op de consequenties die functies als werken, wonen en verkeer op elkaar hebben. Bij Sitte staat een levendig en harmonisch beeld hoog in het vaandel.

De kleinzoon van Kookken, de architect Leo de Bever, ervaart iets van die sfeer als hij de St. Josephbouw binnenrijdt. "Als je de buurt inkomt, merk je dat er iets bijzonders aan de hand is. De harmonie is voelbaar."

Zowel de St. Josephbuurt, de Stratumse Bloemenbuurt als de Kruidenbuurt zijn volgens een bepaald stedenbouwkundig principe ontworpen en als geheel (in samenhang) gerealiseerd. 'Die buurten laten een eenvoudig rechthoekig stratenpatroon zien waarin ruimte is voor pleinen en groenvoorzieningen', schrijft historicus Jan van Oorschoot in zijn standaardwerk Eindhoven, een samenleving in verandering. 'De vormgeving is verzorgd. De hoeken en vaak ook het midden van de straatwanden worden op klassieke manier à la Sitte geaccentueerd door bijzondere woningen. De aandacht voor de vorm is karakteristiek voor deze buurten. Aandacht is er ook voor de stedelijke ruimte. Verschillende keren wordt een as geaccentueerd door een reeks poortwoningen met overwelfde doorgangen'. Beekman ziet in de samenhangende vormgeving van hofjes en poortjes vooral een uitdrukking van saamhorigheid en gemeenschapszin. De poortgebouwen geven de beslotenheid en eenheid weer van de verschillende woonblokken.

En of het nu wel of niet aan de manier van bouwen ligt, het gevoel van saamhorigheid komt inderdaad uit veel interviews met jong en oud naar voren. "Mensen die er vroeger alleen voorstonden, werden waardig en volledig in de gemeenschap opgenomen", zegt een geïnterviewde. "We zijn hier allemaal één", vindt een ander. Weer een ander noemt de buurt 'een van de fijnste Eindhovense wijken' die hij kent.

Vetgemaakt de 48 woningen op de gemeentelijke monumentenlijst.

Een bepaalde heelheid

Voor de Eindhovense monumentencommissie is de samenhang tussen de manier van bouwen en de gemeenschapsstructuur reden om 48 woningen op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Secretaris van de commissie, Guus de Bie, spreekt van 'een bepaalde heelheid en evenwicht' en van 'een samenhang tussen afwerking en gebruik van materialen'.

De '311' zijn volgens de commissie een typisch voorbeeld van sociale woningbouw op religieuze grondslag uit het eerste kwart van de twintigste eeuw. Ze vormen in het Eindhovense monumentenbestand een tegenhanger van het Philipsdorp in Strijp (deels ook een ontwerp van Kookken). Dat was namelijk reeds rond 1915 als resultaat van werkgeversinitiatief tot stand gekomen.

De 48 monumentwoningen bestaan uit de twee poortgebouwen en de bijbehorende hofjes. De gemeenteraad bepaalt in 1999 dat een substantieel deel van de monumenten behouden moet blijven, waaronder tenminste één poortgebouw. In de uiteindelijk nieuwbouw wordt meer dan de helft van de monumenten gerestaureerd. Behalve het poortgebouw aan de Bosboomstraat/Van Dijkstraat - voorgedragen als Rijksmonument - zijn dat ook de hele Van Dijkstraat en de Frans Halsstraat, even nummers 36 tot en met 50.

De opvallend ruime opzet van de Kempensebaan is niet toevallig. Kookken heeft grotere plannen met de straat, maar die worden nooit uitgevoerd. De brede baan moet deel gaan uitmaken van een grotere verkeersstructuur zoals de aansluiting met de Gabriël Metsulaan door een vaste oeververbinding over het Eindhovensch Kanaal. Deze plannen zijn nooit uitgevoerd vanwege veranderende inzichten. Midden jaren zeventig komen ze nog een keer ter sprake. De bewoners van Lakerloper en de omliggende buurten zijn echter zo faliekant tegen 'het uiteenrijten van hun buurt' dat de gemeente de plannen afblaast.

Verhuizen gebeurde lopend

"Moeder, wanneer ben je ook alweer verhuisd van de Paulus Potterstraat naar de Lijmbekstraat?", vraagt dochter Elly (1944) duidelijk articulerend aan haar moeder. Grada Vos (1904), beter bekend als vrouw of vrouwe Vos, denkt even na en zegt dan beslist, "dat moet op 1 november 1932 geweest zijn. Want op 29 februari zijn we op de Paulus Potterstraat komen wonen en acht maanden later verhuisden we naar de Lijmbekstraat in Woensel. Onze Jan was nog maar elf maanden en ik was toen alweer acht maanden in verwachting van de tweede". Vrouw Vos mag dan doof zijn, aan haar geheugen mankeert niets. En terwijl de herfstzon schaduwen laat vallen over het ouderwetse tafelkleed vraagt ze, wijzend naar twee krantenknipsels over Lakerloperen: "Deze heb ik gisteren en vandaag uitgeknipt, heeft u daar wat aan?"

Hoewel ze er niet werd geboren, heeft de 95-jarige overgrootmoeder tweederde van haar leven doorgebracht in De Bouw. Het uitstapje van vier jaar naar de Lijmbekstraat in Woensel had te maken met het overlijden van haar schoonmoeder. "Toentertijd was het de gewoonste zaak van de wereld dat je je ouders ondersteunde en als dat nodig was bij ze ging inwonen. De zus van mijn man was net een winkeltje begonnen, die viel dus af en zo kwam het op mij neer. Ik runde daar met negentien gulden per week een huishouden van

zes personen inclusief twee kostgangers. Mijn man kon vaak niet werken vanwege zijn tbc. Die kuurde in een sanatorium in Bilthoven, later kregen we een soort tuinhuisje. Toen hoefde hij niet meer zo ver weg. Het was een moeilijke tijd ja, maar toch heb ik er niet echt onder geleden. Ik snap niet dat sommige mensen legendarisch nog klagen. Ik heb het nog nooit zo goed gehad als nu."

Een lichtpuntje in die crisisjaren is de komst van de radio. Ze herinnert zich nog levendig de preken waar ze naar luisterde. Bij de eerste vlucht van de Uiver, het DC-2 vliegtuig van de KLM dat in 1934 de race Londen-Melbourne won, zit ze aan de radio gekluisterd om maar niets te missen. "Dat was geweldig, gewoon een wonder."

Fijne buurt

Als schoonvader door zijn pensionering niet meer in het huurhuis van de lucifersfabriek kan blijven en bij zijn dochter gaat inwonen, trekt het gezin Vos weer naar De Bouw: de Van Ostadestraat aan de rand van de '311'. Het huis telt drie slaapkamers: "De jongens sliepen daar met zijn vieren op een kamer. Met passen en meten kon er nog een stoel bij, maar dan was er ook echt geen ruimte meer over hoor. En als Elly uit school kwam, moest ze zich een weg banen door de lakens die hingen te drogen in de huiskamer." Het uitzicht vanaf de

Mesdagstraat, een straat verder, beviel wél: "Je keek zo uit over de korenvelden en de akkers. In de buurt hadden we een klein speelterrein met zo'n hobbelding. De kinderen speelden altijd buiten. Zonder gevaar. Het was zo'n fijne buurt, mensen gingen zo vriendschappelijk met elkaar om. Ik kreeg weer contact met Netje van Makkelenburg. De buurvrouw die ik nog kende uit de tijd dat ik in de Paulus Potterstraat woonde. We zijn heel lang bij elkaar gekomen, elke donderdagavond na de Noveen. Mijn man richtte een buurtvereniging op en organiseerde van alles. Met de bevrijding bijvoorbeeld maakten we een draaibord met spijkers. We konden via mijn schoonvader aan lucifers komen. Die verkochten we dan weer en met dat geld konden we andere prijsjes kopen."

Openbare armen

In totaal krijgt vrouw Vos tien kinderen, twee overlijden al op jonge leeftijd. "We waren wel een keer naar de pastoor geweest, omdat we gehoord hadden over periodieke onthouding. Maar volgens de pastoor mocht dat niet. Je werd bij wijze van spreken de kerk uitgegooid als je geen 'samenleving' had. Ik heb er niets van geleden hoor, al die kinderen. Maar het was natuurlijk wel moeilijk rondkomen, omdat mijn man vaak ziek was. Bovendien schaamde je je dat je van de steun moest trekken. We waren zo arm dat toen mijn man

naar Lourdes ging, we bij de armenzorg twee stel ondergoed en een pyjama aangevraagd hebben. Maar die hebben we nooit gekregen. Ook hadden we eens steun aangevraagd voor de kinderen. Dat moest zes weken van tevoren worden ingediend en dan kreeg je een gulden per kind per week. Op 22 augustus 1940 kwam het achtste kind, maar omdat mijn man toen zes weken gewerkt had als timmerman op vliegveld Welschap kwamen we niet meer in aanmerking voor hulp. Van de ene op de andere dag veranderden we blijkbaar van openbare armen in gegoede middenstanders." Dochter Elly: "Toch heb ik me nooit arm gevoeld. Als ik voor mijn verjaardag een badpak had gekregen dat te groot was en dus geruid moest worden, kreeg ik het gewoon weer voor Sinterklaas."

Kruisbeeld

Dan komt in 1951 een huis vrij aan de Tongelresestraat. Noch de kinderen, noch vrouw Vos voelen voor een verhuizing, maar haar man denkt daar anders over. "Hij zei: 'Als jullie niet meegaan dan ga ik alleen'." Het gezin gaat overstag. Grada woont er tot op de dag van vandaag: "Ik ben hem er nog steeds dankbaar voor. De huur was met vierehalve gulden een gulden per week meer, maar het was gezellig druk. We zagen elke dag al die mannen na hun werk bij Philips terug komen fietsen over de Tongelresestraat en afslaan naar het Villapark en Tongelre."

Het gezin krijgt de ongekennde luxe van vier slaapkamers. De verhuizing naar de Tongelresestraat, vijf minuten lopen, gebeurt met de benenwagen. Dochter Elly kan zich nog goed herinneren hoe ze met haar armen vol spullen van de ene naar de andere woning liep. Een volle kan chocolademelk ging klotsend van het ene huis naar het andere. Natuurlijk was een van de eerste dingen die in het nieuwe huis aan de muur kwam een kruisbeeld. Indachtig de gevleugelde woorden van die tijd: 'Plaats in uw huis een Christuskruis en menig kruis wordt verdreven uit uw huis'.

Elly gaat na haar trouwen (met een buurjongen uit de Mesdagstraat) een tijdje de bovenverdieping bewonen. "Het klinkt nu raar, maar ik wilde zo snel mogelijk kinderen zodat mijn moeder dat nog kon meemaken." Nippend van haar koffie zegt de mater familias, met inmiddels negentien kleinkinderen en 25 achterkleinkinderen: "Heerlijk hè, 's ochtends koffie drinken met een straal zon in je gezicht. Alleen dat al maakte het die extra gulden in de week waard."

Lakerloperen, De Bouw of de '311'

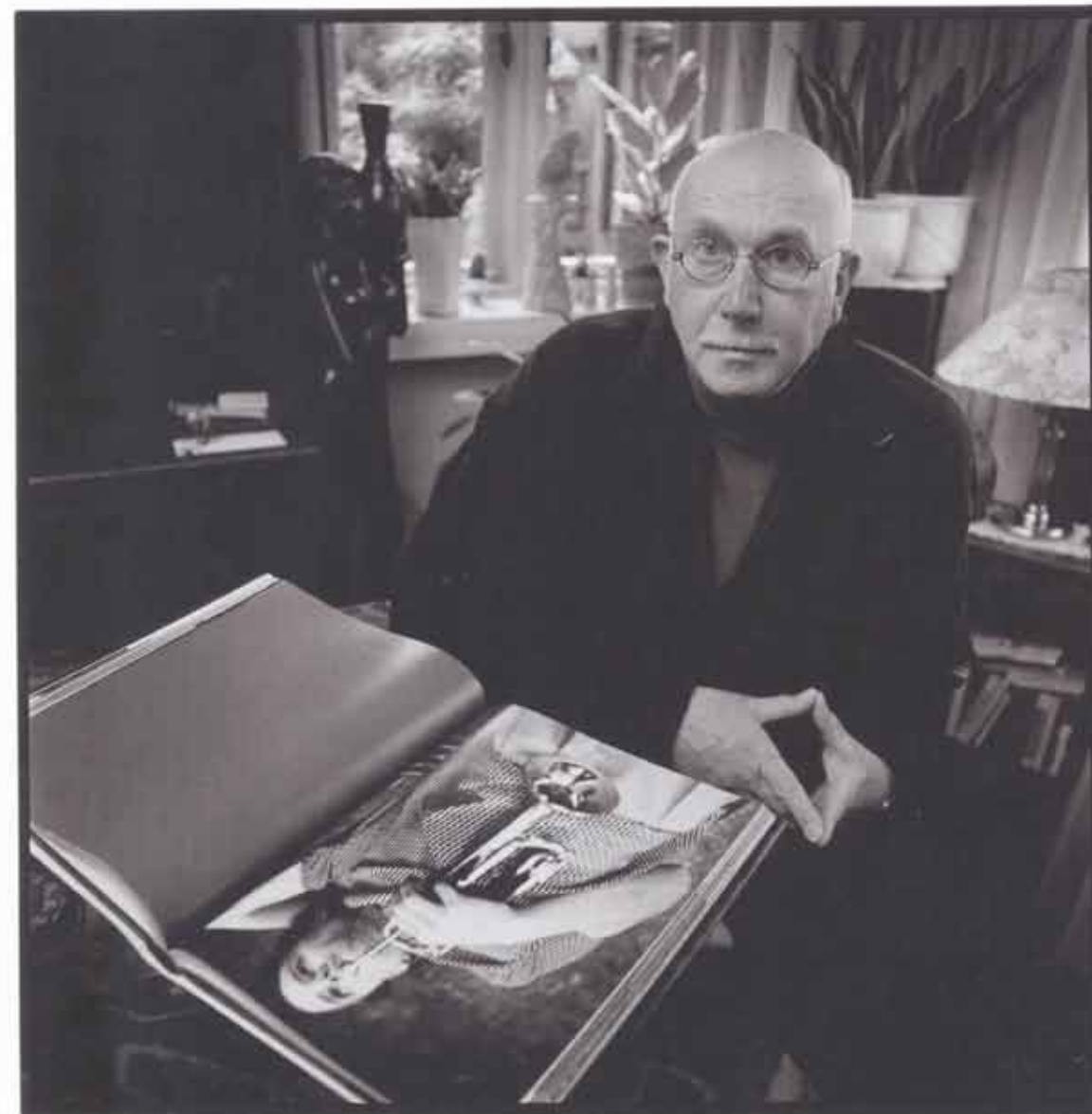
De 311 arbeiderswoningen zijn de eerste huizen die begin jaren twintig op de afkiers van Klein Tongelre verspreiden. De buurt krijgt de naam Lakerloperen, naar het stroompje De Laak of Lakerloper. In de volksmond heet de buurt De Bouw, de St. Josephbouw of kortweg de '311' in en na de oorlog worden er diverse complexen bijgebouwd. In totaal staan er nu 1.410 woningen. Per 1 januari 1999 woonden in Lakerloperen 9.028 mensen, waarvan 5.617 mannelijk en 3.406 vrouwelijk. Het aantal kinderen onder de vijftien jaar bedraagt 1463, de leeftijdsgroep van 15 tot 64 bedraagt 2.319. Het aantal 65-plussers komt op 341. Het gemiddeld inkomen per huishouden is 35.600 gulden, er zijn 282 'werklozen'. De grootste groep migranten is van Turkse afkomst (554 personen). De totale migrantengroep met onder meer Marokkanen en Surinaamers komt op 835 personen.

(Bron: gemeente Eindhoven)

'Amsterdammers houden van de Jordaan, wij van Lakerloperen'

Het hoekhuis aan de Frans Halsstraat fiets je niet zo maar voorbij. Op de ramen is geen spatje vuil te bekennen en ook de blinkend groene achterdeur valt op. Hier geen afbladderend houtwerk of een scheefhangende doek voor de ramen. Properheid en verzorgdheid vieren hoogtij. Een daad van verzet, zo blijkt. Want ondanks de sloop, die binnen een jaar wordt verwacht, zijn de deuren en raamposten pas nog geschilderd.

"Wij zijn er mee begonnen en binnen de kortste keren volgden de burens. Ik wil tot het einde toe in vrede leven, als het kan met een beetje kleur. De Frans Halsstraat is altijd een fatsoenlijke straat geweest en als het aan mij ligt, blijft dat zo. Veel oorspronkelijke bewoners zijn al verhuisd. Wij proberen ons stoepje schoon te houden en verloedering en verpaupering tegen te gaan. Gelukkig is de rust sinds kort weergekeerd, maar we hebben veel overlast gehad van drugspanden, drugsdealers en af- en aanrijdende gebruikers. Laatst heeft de politie hier nog een hennepkwekerij opgerold." Gijs van Liempd (1933) en zijn vrouw Ria wonen al weer heel wat jaren op wat hij zijn 'heilige grond' noemt. Hij is de derde generatie Van Liempd die het huis aan de Frans Halsstraat bewoont. Zijn grootouders repareerden Singer naaimachines in het voorkamertje en woonden in de achterkamer. Van Liempd is slechts enkele maanden oud als zijn ouders intrekken bij zijn

zieke grootvader. Na de dood van zijn ouders neemt hij de fakkel over. De muren zijn intussen uitgebroken en de voor- en achterkamer hebben plaatsgemaakt voor één grote huiskamer. Om zich heen wijzend: "Mijn vrouw en ik hebben zoveel lief en leed tussen deze muren meegemaakt dat wij hier zo lang mogelijk willen blijven wonen. Na de sloop willen wij hier beslist weer terugkomen. Het liefst in een seniorenwoning. Deze grond is voor mij heilig. Ik vind ook dat dit grondgebied betaalbaar moet blijven. Heel lang heb ik hier een kameraadschappelijkheid en saamhorigheid gevoeld die je niet zo gauw zult terugvinden in andere wijken. Iedereen kende iedereen. Mensen die er alleen voorstonden werden waardig en volledig in de gemeenschap opgenomen. Waar hulp nodig was, werd die spontaan gegeven. Het was leven met elkaar en zonder tv, telefoon en auto. De straat was van iedereen, met name van de kinderen. Nu ben je asociaal als je buiten gaat zitten, vroeger was je juist asociaal als je niet naar buiten kwam. Amsterdammers houden van de Jordaan, wij houden van Lakerloper. Alleen heeft onze Westertoren, de Antonius van Paduakerk, letterlijk moeten buigen."

Hart-longmachine

Herinneringen aan die ruim zestig jaar strijden om voorrang. Hoe de hele buurt toekijkt terwijl de muur achter de gootsteenkraan betegeld wordt, de kokosmat met de gekleurde vlakken à la Piet Mondriaan die van lelijkheid toch weer mooi wordt. Hoe hij als jong 'menneke' gekleed gaat in een jack gemaakt van een Duitse deken

en een broek van een Engelse deken. De Duitsers maken trouwens een enorme indruk. "Ik vond ze geweldig met hun uniformen. Ik had er geen besef van dat het de vijand was. Ik kon goed met ze opschieten en kreeg altijd snoepjes."

Ook de allereerste liefde passeert de revue: Bella, de dochter van de ijscoman. "Haar ouders hadden me gevraagd of ik haar wilde vergezellen naar het Sportfondsenbad. Ik had mijn vale grijze zwembroek voor de gelegenheid rood geverfd. Ik voelde me net een sierlijke adonis toen ik van de duikplank dook. Maar dat veranderde snel toen ik een rood spoor achterliet. Ik had me helemaal niet gerealiseerd dat die zwembroek af zou kunnen geven."

Als enig kind heeft Van Liempd - 'ik was een dromerig en naïef type' - zijn lievelingsplekje onder de bus van de kachel in de achterkamer. Daar luistert hij naar de Bonte Dinsdagavondtrein en hoort voor het eerst de klanken van de trompet. Hij moet en zal erop leren spelen. In de harmonie hoort hij Herman Schoonderwalt spelen (de latere leider van de Skymasters) en dan weet hij dat zijn toekomst in de muziek zal liggen. "De trompet was mijn hart-longmachine. Via muziek kun je rechtstreeks overbrengen wat je voelt, het komt direct binnen."

Hij raakt verslingerd aan de jazz. Charlie Parker, Miles Davis en Maynard Ferguson zijn de grote idolen. Op twintigjarige leeftijd wordt ruw een einde gemaakt aan de muzikantendroom. Van Liempd wordt zwaar ziek en raakt daardoor een nier kwijt. Hij is er zo slecht aan toe, dat hij tot twee keer wordt bediend. Hij moet een jaar

rust houden. In het voorkamertje. Hij komt er bovenop maar voor trompet spelen heeft hij geen lucht meer.

Hoge eisen

Van Liempd is een gevoelsmens. Hij formuleert poëtisch, soms op het dramatische af. Tegelijkertijd is hij een aartsperfectionist. "Ik klim bij wijze van spreken niet alleen in de woorden, maar ook in de letters." Een eigenzinnig man die hoge eisen stelt, maar niet aan de eisen van de buitenwereld wil voldoen. "Ik zakte soms expres voor een examen, omdat ik te bang was voor de eisen die er aan me gesteld werden. Ik wilde ook geen werk doen, waar ik te veel over na moest denken."

Hij belandt uiteindelijk als manusje van alles bij een fabriek die elektrische apparaten maakt. Het is een bedrijf naar zijn hart. "Ik kon gaan en staan waar ik wilde. Ik werd zes keer ontslagen en ook zes keer weer aangenomen."

Ondertussen kruipt het muzikantenbloed waar het niet gaan kan. Als hij 21 is, formeert hij met de Eindhovense muzikant Flip van Gladbeek het kwintet de Light Town Combo. Van Liempd neemt noodgedwongen plaats achter het slagwerk. Het combo speelt op feestjes en voor bedrijven, na twee jaar moet hij toch stoppen. Het reizen blijkt te zwaar.

Basis

In de jaren zeventig komt hij bij DAF terecht. "Eerlijk gezegd, ging ik er alleen heen omdat Flip van Gladbeek toen leider was van het DAF-orkest." Van maar weer eens manusje-van-alles promoveert hij tot administratief

medewerker. Van Liempd blijft bij de vrachtwagenfabrikant tot zijn VUT. Voor het zover is, maakt hij in 1993 nog de crisis bij DAF mee. Hij wacht de bewuste brief - waarin staat wie wel en wie niet mag blijven - af in gezelschap van een journalist van een noordelijke krant. Wat zijn werk betreft heeft hij geluk, hij mag blijven. Zijn gezondheid krijgt door de zenuwlopende tijd een fikse tik. Hij belandt in het ziekenhuis met een zwaar hartinfarct. "Misschien wordt nu duidelijk wat ik bedoel met lief en leed. Ik heb die tegenslagen kunnen verwerken, omdat ik een thuisbasis had waar ik steeds op terug kon vallen. Altijd was daar de Frans Halsstraat in Lakerloper. De belangrijke plek waar mijn leven gestalte kreeg, waar altijd iemand thuis was. De plek die mij in staat stelde dingen te verwerken. Dat gold al toen ik veertien was en de wereld van de volwassenen zich aandiende. Een wereld waar ik van de ene in de andere verbazing viel. Die plek van mij afnemen zou pure moord zijn."

Stigma

Het raakt hem dat juist zijn geliefde buurt tegenwoordig het etiket achterstandswijk opgeplakt krijgt. "Ik denk nog vaak aan hen die achter deze prachtige gevels geen idee hadden dat hun wijk later achterstandswijk genoemd zou worden. Hoe kan het gemeentebestuur onze mooie wijk slachtoffer laten worden van dat stigma? Ik ben een voorstander van een multiculturele samenleving, maar die moet dan gestalte krijgen in de hele stad en niet alleen in oude arbeiderswijken. Hetzelfde geldt voor de huisvesting van randfiguren. Ik snap natuurlijk ook wel dat het een

ingewikkeld probleem is dat ten dele te maken heeft met de lage huren hier. Gelukkig gaat het nu wat beter, maar toch vind ik dat bestuurders en woningcorporaties slordig zijn geweest in hun streven probleemwijken te voorkomen. Ik neem het ze kwalijk dat onze wijk gebruikt wordt als container om alles maar in te dumpen wat elders niet aan een woning komt. Gemeente en corporaties hebben de macht om dat niet te laten gebeuren. Waar die mensen dan wel heen moeten? Dat weet ik ook niet. Ik weet wel dat de nieuwbouw

weer een fijne buurt moet worden waar mensen wonen met een positieve instelling."

Bij het afscheid wordt op verzoek zijn oude trompet nog eens tevoorschijn gehaald. Door de keuken gaat het naar de met zorg betegelde achterplaats. Van Liempd rommelt wat in de schuur. Van onder een oranje zeil komt zijn hart-longmachine tevoorschijn. Zwart uitgeslagen en behoorlijk in de kreukels. Hij drukt op enkele toetsen. "Die is helemaal naar de bliksem, daar komt geen geluid meer uit."

De Heilige Antonius van Paduakerk

In 1915 krijgt kapelaan (later pastoor) Van Gierle de opdracht om in het Villapark een nieuwe parochie te stichten. Op 17 maart 1917 wordt de eerste steen van de St. Antonius van Paduakerk gelegd. Op 23 mei 1918 wordt de nieuwe kerk op de hoek van de Kwartelstraat/Fazantlaan ingewijd. De 'St. Josephbouw' die een paar jaar later ontstaat, gaat onder de parochie Villapark vallen. In de tachtiger jaren komt de kerk in financiële problemen. Met als uiteindelijk dieptepunt de sloop in juli 1995. De 'Westertoren' van Lakerloper geeft zich echter niet zomaar gewonnen. De sloop verloopt moeizaam en duurt enkele dagen. Vrij verwijderd van het dak van de 54 meter hoge toren daurt zelfs twaalf uur. De pastorie blijft gekanteld, maar krijgt een kantoorbestemming. Op de plaats van de kerk verrijzen uiteindelijk twee onder-een-kap-woningen. (Bron: Eindhovens Dagblad)

Het café

Vier halve tonnen oud bier van 5,50 gulden per ton. Het is de eerste leverantie waarmee Harrie de Beer en zijn vrouw op 9 november 1912 hun café aan de Tongelresestraat beginnen. Een café dat in de volksmond al gauw De Beer gaat heten. Zeven jaar later wordt dat bij de officiële inschrijving bij de Kamer van Koophandel De Vredesduif (naar de duivenvereniging). Vrouwen hebben drie generaties lang een belangrijk stempel gedrukt op het reilen en zeilen van het café. Maria, de echtgenote van Harrie, stond altijd achter de toog, daarna was het dochter Cato. Inmiddels is kleindochter Hennie alweer dertig jaar het middelpunt.

"Vroeger ging ons pa al om 10 uur open. Ons oma zat dan gewoon sokken te stoppen en aardappels te schillen in het café. Op zondagen na de mis zag je hele families een borreltje komen drinken. Het café was toen het enige vertier. Alles gebeurde hier: bruiloften, partijen, repetities van de toneelclub en de harmonie, optredens van het duo Henko, de Snip en Snap van Lakerloper (Sjaak van Gerwen en Driekske Stekelenburg). De hele Bouw zat hier. We waren echt een familie- en buurtcafé. Dat zijn we gebleven tot zo'n dertig jaar terug. We hebben nóg families die al vijf generaties bij ons over de vloer komen, maar dat sterft wel uit. De laatste twee maanden heb ik bijna een keer

per week een begrafenis. Nu zijn we meer een stamkroeg voor klanten uit alle windstreken: van de beter gesitueerden tot de grootste onderwereldfiguren. Iedereen in Eindhoven kent café De Beer. Als ik een taxi bel voor de klanten zeg ik altijd 'met De Beer' en dan weten ze genoeg."

"De openingstijden heb ik inmiddels aanpast aan de huidige tijd. We zijn nu open van 14.00 tot 2.00 uur. En op zondag zijn we dicht. Die dag is voor mijn man, die vrachtwagenchauffeur is. Maar we gooien niet alle oude gewoonten overboord hoor. Zo is het eerste borreltje maandag na het weekend van het huis. Zo deed mijn vader dat ook altijd. En als de maat ingeschonken wordt en de fles raakt leeg en blijft onder het streepje staan, dan krijgen ze een extra borreltje. Flessengeluk noemen we dat. Aan het plafond kleeft ook een mooie geschiedenis. Zie je die donkerrode kleur? Dat is het resultaat van meer dan tachtig jaar roken. Na de oprichting in 1912 is het hier nooit meer gewit. Ik zeg altijd dat we het duurste plafond van Eindhoven hebben, al die nicotine die daar tegen aanzit."

"Na al die jaren, ik ben nu 52, vind ik het nog steeds fijn als ik om twee uur de knip eraf doe. Als ik het werk met tegenzin ga doen, dan is het tijd om ermee op te houden. Ik heb wel geprobeerd om het langzaam af te bouwen, maar dat gaat moeilijk. Het is altijd Hennie voor en Hennie na. Dat is voor een vervangster ook niet leuk. Zelfs als ik 's avonds een uurtje ga eten en mijn broer het van me overneemt, blijven ze vragen: waar is Hennie? Ik denk dat ik ze verwend heb. Ik haal sigaretten voor ze uit de automaat, bel een taxi, ga op

bezoek als ze ziek zijn. Als iemand omhoog zit, leen ik wel eens geld, ik luister naar hun problemen. Mijn broer zegt 'je bent gek dat je het allemaal doet', maar zo ben ik nu eenmaal. Je bent eigenlijk een uitlaatklep, iedere dag zijn er weer andere verhalen. Ik denk dat je voor het kasteleinsvak geboren wordt, het is eerder een roeping dan werk. Onze huisarts zei altijd dat ik zo zonder diploma aan slag kon als sociaal werkster. Ik neem die verhalen niet mee naar huis, hoor. Als ik mijn kussen ruik, slaap ik. Dan is het over en uit."

"Ik heb bewust geen kinderen genomen, ik heb het café toch. Dat zou niet samen gaan. Mijn man komt hier trouwens niet meer. Die kan het nooit goed doen. Als hij zegt 'zeg hang eens niet zo aan ons Hen', dan vinden ze hem een zeur. En als hij er niets van zegt, is hij een watje."

"Vorig jaar is mijn moeder overleden. Toen ze net een maand dood was, is er voor de eerste keer in 87 jaar ingebroken. Sindsdien slapen we met broers en zussen om de beurt hier. Als ik achter de bar stond, zat ons moeder altijd in de achterkamer mee de boel in de gaten te houden. Nu ze er niet meer is, denk ik wel eens 'voor wie doe ik het eigenlijk nog?'. Want toen mijn vader overleed, hebben we met moeder en alle kinderen het café opgehouden. Ik wilde niet dat de naam De Beer zou uitsterven. Ik had het leuk gevonden als een neef of nicht het over had willen nemen. Maar dat zit er niet in. Ik blijf altijd tot 2.00 uur open, ook als er bijna niemand meer zit. Ik vergelijk het met Albert Heijn, die gaat toch ook niet om halfzes dicht als de sluitingstijd zes uur is?"

De toneelvereniging van de Club van Elf. Op de voorgrond Toon Leygraaf.